

جایگاه زنان در پهنه ادبیات ایران

باران حیدری

نویسنده

ادیبان و شاعران و صاحب نظران در طول تاریخ ادبیات ایران در وصف جایگاه زن و ستایش توانایی‌ها و زیبایی‌هایش سخنان بلندی گفته‌اند. به طوری که سراسر پهنه ادبیات ایران سرشار از اشعار و داستان‌هایی است که در وصف حسن زنان گفته شده. زن در ادبیات ایران مظهر عشق و فداکاری است. فرقی هم نمی‌کند در چه جایگاهی باشد؛ چه مادر چه همسر و چه دختر.

با نگاهی به گذشته‌های دور و بررسی آثار ادبی چون «شاهنامه» فردوسی درمی‌یابیم که به وفور از تأثیری که زنان روی همسر و فرزندان‌شان دارند سخن گفته شده است.

آنها زمانی چون «گردآفرید» در میدان نبرد نقش آفرینی می‌کردند یا مانند «فرانک» مادر فریدون پسران دلیری تربیت می‌کردند که پرچمدار مبارزه با ظلم و ستم باشند.

سعدی هم از نویسندگان برجسته نثر کلاسیک است که همواره سخن گفتن از زنان را در اولویت قرار داده. در آثار منتور، منظوم و حتی تعلیمی، شخصیت‌های کلی زن در تمام نقش‌ها مثل مادر، همسر، دختر و خواهر مطرح می‌شود. حتی سعدی در بوستان اشعاری در بیان مشخصات زن خوب و زن بد هم دارد.

از منظر سعدی زن خوب ویژگی‌هایی چون؛ پارسایی، عفیف، پاکدامن، غمگسار، یکدل، خوش سخن، امانتدار و آبادکننده خانه دارد. کمالین که سعدی بر این باور بود که زن خوب و شایسته می‌تواند یک درویش را هم توانمند کند. او در این باره در بوستان می‌گوید: «برو پنج نوبت بز بزد / چو یاری موافق بود در بر»

در نگاهی به متون کلاسیک می‌توان گفت نویسندگان آنها به هیچ وجه منکر نقش زن در خانواده نمی‌شدند.

ادبیات معاصر هم دست کمی از آثار ادبی گذشته ندارد و حتی محسوس‌تر به جایگاه زنان در جامعه پرداخته‌اند. به عنوان مثال به «سووشون» سمین دانشور و «جای خالی سلوچ» محمود دولت‌آبادی نگاهی بیندازید. در هریک از این آثار زنان کنشگری را می‌بینیم که از پس نقش‌های مختلف خود در زندگی برمی‌آیند و اوضاع پرآشوب زندگی و حتی جامعه اطراف‌شان را آرام می‌کنند.

از سوی دیگر در شعر معاصر هم ارزش‌های زنان در نظر گرفته می‌شود. جایگاه زنان در اشعار امروز ایران جایگاهی فراتر از ویژگی‌های ظاهری، لطافت، نجابت و آزادگی است. به طور کلی در ادبیات داستانی ایران زمین زن، نماد دگرگونی است؛ بی‌آن‌که اسباب مشاطه‌گری در دست داشته باشد.

تئاتر

زنان در تاریخ نمایش ایران جایگاه و نقش مهمی ایفا کرده‌اند. زنان شجایی که در برابر ظلم و ستم جامعه اطراف‌شان می‌ایستاد و از حقوق و کرامت انسانی خود دفاع می‌کنند. در این نمایشنامه‌ها، زنان اغلب نقش‌های برجسته‌ای داشتند. از جمله مهم‌ترین این نمایش‌ها می‌توان به نمایش میدانی «جهان بانو» اشاره کرد. این نمایش که از نمایش‌های سنگین در حوزه نمایش‌های میدانی بود؛ روایتی تأثیرگذار داشت از زنان تأثیرگذار و تاریخ‌ساز از ابتدای عالم تا زمان حال. این نمایش از خلقت حضرت حوا آغاز می‌شد و در ادامه قصه زندگی حضرت هاجر، حضرت آسیه، حضرت مریم، حضرت خدیجه، حضرت زهرا (س)، حضرت زینب (س) و حضرت معصومه (س) را روایت می‌کرد. بعد از آن نمایش وارد تاریخ معاصر ایران می‌شد و نقش زنان تأثیرگذار در ماجرای کشف حجاب دوره رضاخان، دوران انقلاب، دفاع مقدس و در نهایت عصر حال را به تصویر می‌کشید یا نمایش «تمام مادران ما» که چندی پیش روی صحنه رفت با نگاه جدید دینی نقش مادران را در طول تاریخ می‌دیدیم. مادرانی که در کنار نقش مادری خود، گاهی پرستاری می‌کنند و گاه اسلحه به دست گرفته و وارد میدان جنگ می‌شوند.

در نمایشنامه‌های خارجی هم زنان شخصیت‌هایی فعال و قوی دارند. مثلاً در «آنتیگونه» اثر سوفکل، شاهد ایستادگی و نافرمانی آنتیگونه در برابر قوانین ظالمانه حاکم بر جامعه هستیم یا در «مده آ» اثر اورپید شاهد زنی هستیم که در جامعه مردسالار روزگارش با وجود تهدیدهای ظالمانه‌ای که می‌شود به او می‌رسد.

ادبیات

بزرگان ادب و شعر فارسی در وصف زن، مادر و ستایش زیبایی‌ها و قدردانی از جایگاه او سخنان بلندی گفته‌اند. در شعر معاصر هم شعرایی چون ایرج میرزا با «قلب مادر» و شهریار با «ای وای مادرم» آثار ماندگاری در ستایش جایگاه مادر سروده‌اند یا فردوسی برای زن و مادر جایگاهی وری پرورش فرزند و عشق به همسر قائل است و آن، احترام به خرد مادر است. مولوی در مثنوی معنوی، مقام زن را می‌ستاید و او را مایه امید و عشق می‌داند و فریدون مشیری، لذت یک لحظه مادر داشتن را از همه لذت‌ها گوارتر می‌داند. در این میان خواندن کتاب‌هایی از مادران شهدا هم خالی از لطف نیست. مثلاً کتاب «دانه‌های سفید برف» نوشته صغری جوادی کتابی از مجموعه مادرانه (خاطرات مادران شهدای استان اردبیل) که در انتشارات صریح به چاپ رسیده است. این کتاب خاطرات شهید «حسن علفیان» با روایتگری منیژه محمد جعفرزاد، مادر این شهید است که در روز پنجم آبان سال ۱۳۶۱ و همزمان با تاسوعای حسینی در جریان عملیات مسلم‌بن عقیل در سومار به شهادت رسیده یا کتاب «درگاه این خانه بوسیدنی است» نوشته زینب عرفانیان که خاطراتی است از زندگی بانوی بزرگوار، زینب عرفانیان که شاهد شهادت فرزندان‌ش (داوود، رسول و علیرضا خالقی‌پور) است. روایتی ناب و مادرانه که نسل امروز را با حقیقت دفاع مقدس بیشتر آشنا می‌کند.

در دنیای هنر

قدر صداتو دوست دارم...

داریم، زیرا او کسی است که بی‌هیچ چشمداشتی به ما عشق می‌ورزد. با وجود این بازنمایی مادران و زنان در هنرهای مختلف تا چه اندازه درخور جایگاه و منزلت آنهاست؟ آیا حوزه فرهنگ و هنر توانسته متناسب با جایگاه مادران در سبک‌های مختلف هنری حق مطلب را ادا کند؟ در گزارش زیر، به این سوالات پاسخ می‌دهیم و مرور کوتاهی داریم بر بازنمایی تصویر مادر در حوزه‌های مختلف فرهنگی و هنری.

